

This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/ and since 2006 www.skeptron.uu.se/broady/sec/.

Böcker i bokhyllan?

Devalvering och förmering av utbildningskapital för 21 familjer.

Inledning och bakgrund

När jag 1999 genomförde min undersökning av familjers val av skola i en Stockholmsförort, var det fria skolvalet fortfarande relativt nytt och på väg att etableras. De flesta valen skedde i innerstadsområden och i välbärgade villaområden, men också i områden med en stor andel invandrare. I de senare områdena valde de flesta mellan kommunala skolor. I den förort i Stockholm med stor del invandrare, där jag gjorde min undersökning hade över hälften av eleverna i några skolors upptagningsområde valt en annan skola, men bara en fjärdedel av dem hade valt friskolor, några med konfessionell inriktning. Mellan femton och tjugo procent av dem som bytte skola på högstadiet flyttade till en innerstadsskola. Sedan dess har skolvalen blivit vanligare och skollandskapet har förändrats med större rörelser av elever mellan skolor. Några år senare fann Bunar och Kallstenius att 42 procent av samtliga elever i en annat,¹ men liknande område hade valt en skola i innerstaden i nionde klass på högstadiet. På sju år hade alltså en stor ökning av skolbyten till innerstaden skett. Den utvecklingen kommer troligen att fortsätta, men rimligtvis inte i all oändlighet, eftersom dess yttersta konsekvens skulle vara att inga skolor, inte heller kommunala, blev kvar i dessa förorter. Politiskt finns inget intresse av att det ska hända – då förloras ju en av poängerna med valfriheten – nämligen en selektion av skolor för ”brukarna” och en selektion av elever för skolorna.

I en stad som Stockholm finns hela tiden en tendens - eller fallgrop som består i att diskussionen om vilka som lyckas eller misslyckas i skolan och skolans roll i det fixeras vid invandrarskapet och etnisk integration. Det är naturligtvis viktiga aspekter men gör att man riskerar att bortse från elevernas socioekonomiska bakgrund och deras utbildningskapital.

I de högre årskurserna söker sig fler elever till andra skolor. Elever som har bäst skolförutsättningar är de som oftast söker sig bort från så kallade invandrarförorter. De elever som väljer skola och framförallt till innerstaden kommer från familjer med utbildningskapital. En risk är att ”hemskolorna” dräneras, men det behöver inte betyda att

¹ SvD 11.9.2006

Charlotte Skawonius

skolor i innerstaden är ”bättre” än de i förorten. Med bättre menar jag att eleverna lär sig mer och får bra skolresultat jämfört med andra med samma förutsättningar. I förorter med en stor andel befolkning med låg socioekonomisk status och ursprung i annat land, vilket oftast sammanfaller, lämnar dock färre elever skolan med kompletta avgångsbe-tyg.

I området där min undersökning gjordes har två skolor lagts ned sedan dess, en år 7-9 skola och en 0-6 skola. Mer än hälften av eleverna i 7-9 skolans upptagningsområde hade valt en annan skola, dessutom minskade elevunderlaget totalt i stadsdelen. Att lägga ned 7-9 skolan var ett rimligt beslut med tanke på skolans brister.

Min undersökning visade att en drivkraft för elever att komma till skolor i innersta- den och andra områden med en majoritet av svenska elever är att lära sig bra svenska och att få svenska vänner för att få en möjlighet att komma in i det svenska samhället.

Det kan finnas skäl att fråga sig hur mycket av det som sker i familjerna kring skol- valet som fortfarande är detsamma som då jag gjorde min undersökning. Något, jag föreställer mig har förändrats sedan dess är att påverkan från kamrater har blivit starkare – ju vanligare det blir att byta skola desto mer blir det en dominerande trend bland ung- domar. Även föräldrar påverkas i hög grad av den. De är känsliga för vad som pågår i grannskapet och i skolan och vill inte se sina barn förbisprungna i utbildningskapplöp- ningen.

Devalvering och förmering av utbildningskapital

När jag nu, än en gång betraktar min empiri för att se om familjerna genom sina skol- valsstrategier lyckades skapa sig mer utbildningskapital eller om de förlorade det, slås jag åter av den tröghet och förutsebarhet som finns. Går det generellt att säga att famil- jer som har invandrat förlorar kapital i och med sin invandring och att svenska familjer har ett större kapital och därmed chanser? Och går det att urskilja speciella strategier hos dem som eventuellt kommer lyckas öka sitt kapital?

Familjerna befinner sig på ett konsumtionsfält och skolorna befinner sig på ett fält av institutioner. Skolorna är inte på ett produktionsfält, deskapar inte skolpolitiken, men det förekommer att enskilda skolor ändå kan bidra till eller påverka hur skolpolitiken utformas. En skolas lyckanden och misslyckanden och hur den utvecklats pedagogiska –

eller finansiella – idéer kan tas som exempel på hur en skola bör vara eller inte. En rektor kan göra sig hörd i debatten och få inflytelserika politikere eller byråkraters öra.

Skolvalsreformen gynnar och är framförallt anpassad till medelklassen och dess behov. Broady menar att dagens svenska skolpolitik domineras av medelklassen.² Eliterna och överklassen hittar alltid former för att försäkra sig om en skolgång som passar deras barn. De har valt skola oavsett om skolvalet varit stadfäst eller inte. För närvarande tillgodoser till exempel Fredrikshovs slottsskola och Carlssons i Stockholm, mer än andra, deras behov.

Överklassens och eliternas strategier anses attraktiva och eftersträvas av medelklassen, som även den vill få tillgång till bra utbildningsvägar och möjligheten att välja skola. Troligen eftersträvas inte bara skolvalets effekter, som goda lärare, elever från den egna samhällsklassen, passande kunskapsinnehåll och inlärningsstil, även om de är viktiga. Eftersträvansvärt är också just möjligheten att få välja och välja bort – att få ha känslan av eller snarare privilegiet att välja, att styra sitt eller sin avkommas liv och slippa vara utsatt för det ”förödmjukande” tvång som en allmän skola avsedd för *alla* kan uppfattas som och där det inte finns möjlighet att välja barnens klasskamrater.

Ett av de främsta instrumenten för att ta sig upp samhälleligt, försvara eller befästa sin position är genom utbildning. Därför blir alla satsningar på den viktiga. Att tillåta sig ett felsteg eller göra oöverlagda vägval är inte tänkbart. Både genom att välja en skola vars geografiska läge skulle kunna ge sociala möjligheter men också genom att få välja inriktning på utbildningen ger själva skolvalet en maximal illusion av att kunna påverka och välja barnens utbildning och framtid – och det är inte bara en illusion. Min undersökning visade att en mycket välutvecklad och speciell kompetens behövs både för att välja gångbara utbildningsvägar och för att barnen ska komma dit.

Även skolans innehåll, men framförallt pedagogiken är anpassade till medelklassen och till föräldrar som kan understödja sina barn i studierna. Pedagogiken med sina rätt lösa strukturer, eget kunskapssökande och projektarbeten, är anpassad till barn som kan få mycket stöd hemifrån och där det finns en habitus som är inställd på studier och/eller individuella ansträngningar. Men alla medelklasshem kan inte förse sina barn med det. Medelklassen är skiktad och alla föräldrar har inte tid att ägna sig åt sina barn och alla har inte en studiebakgrund som gör att de automatiskt hjälper sina barn.

² Broady, 1998.

Med skolvalssystemet har medelklassen både tillgång till de kommunala skolorna och till friskolorna och allt är finansierat med skattemedel, några egna ekonomiska uppoffringar i form av avgifter behöver inte göras. Det som behövs är en basal ekonomisk standard, tid, kompetens och ambitioner och allt det underlättas om det finns två föräldrar i hushållet, eftersom det i allmänhet innebär att det finns mer resurser i hemmet i form av framförallt tid och pengar än i ett hushåll med en ensam förälder. Tid är en mycket viktig faktor, både för att orientera sig och skaffa information om skolan och för att kunna följa sitt barns utbildning och möjliggöra sådant praktiskt som transporter till skolan.

Bourdieu beskriver i *Distinktionen*³ och *The Inheritors*⁴ hur ett nytt medelklasskikt växer fram i Frankrike, som ett resultat av en inflation bland utbildningar och examina och som en strategi för att försvara sin position eller förbättra den. Den nya medelklassen består av konsulter, människor i branscher relaterade till IT, media, mode, livsstil med mera.⁵ Möjligen skedde den utvecklingen tidigare i Frankrike och har nu på allvar kommit igång i Sverige.

Man skulle kunna dra paralleller till den situation som rådde i Frankrike i mitten av artonhundratalet och som Bourdieu beskriver i Konstens regler. Antalet ungdomar med betyg från realskolan och utan något större kapital för övrigt ökade. De sökte sig till den litterära och konstnärliga världen och hoppades på bra jobb och framgång och ur deras led rekryterades ”bohemerna”.⁶ Reaktionen mot dem som skrev för brödfödan var en av de historiska omständigheterna för att ett autonomt författar- och konstnärsfält skulle växa fram under andra hälften av 1800-talet. Bara med ett ekonomiskt kapital i ryggen kunde en sådan som Baudelaire hävda en självständig litterär verksamhet.⁷

Medelklassen manifesterar sig kraftigare än tidigare i Sverige, bland annat därför att den växer, men också för att den traditionella arbetarrörelsen med sin klasskänsla har blivit en svagare kraft. Medelklassen utgör inte ett specifikt fält men finns i ett socialt rum som breder ut sig både på höjden och på bredden och är förmodligen också mer diversifierad än tidigare. Den består av tjänstemän men också ett vitt spann av egna företagare. Företag i hushållsnära tjänster utvecklas, liksom kommunala verksamheter

³ Bourdieu, 1979

⁴ Bourdieu & Passeron, 1979

⁵ Bourdieu & Passeron, 1979, s 86-93

⁶ Bourdieu, 1996, s. 54

⁷ Bourdieu, 1996, s. 84

Charlotte Skawonius

som knoppats av: äldreomsorg, förskola, teknisk service och de kanske snarare hör till en högre arbetarklass. Hur ska man till exempel kategorisera en ICA-handlare, som har relativt låg utbildning men mycket goda inkomster? Enligt Socioekonomisk indelning är han eller hon, beroende på antalet anställda, en mindre eller större företagare.⁸ Idag är även jordbruk företag, det är inte helt lätt att veta om en bonde är lantbrukare eller egen företagare i livsmedelsbranschen till exempel, här avgör jordbruks- eller skogsarealen vilketdera, enligt SEI.

Stockholm, som är den plats där min undersökning är genomförd domineras av servicenäring och här pågår den utveckling av nya yrkesgrupper som Bourdieu beskrev. Fler och fler får tillgång till utbildning och standard nu är att ta studenten, medan grundskolan var det tidigare. Gymnasieexamen får relativt sett ett mindre värde och ett misslyckande att klara grundskolan accepteras inte eftersom förväntningarna är att alla ska gå vidare till gymnasiet.

Skolväsendet blir också mer svårbegripligt och luddigt, det är inte tydligt och förutsägbart men å andra sidan flexibelt och möjligt att utnyttja om man förstår sig på det och kan göra de rätta urskiljningarna och valen. Enligt Bourdieu är det en defensiv strategi från systemets traditionella nyttjare.⁹ Det nya systemet gynnar både ett mindre realistiskt och ett mindre uppgivet förhållande till framtiden än det gamla med sina tydliga gränser vilka utgjorde grunden för en stark hierarkisk känsla. Bourdieu pekar också på att utbildningsvägar utvecklats som innebär återvändgränder eller fungerar som avstjäpningsplatser.¹⁰

Några exempel

Fortfarande kan jag se bilderna av familjernas hem framför mig och jag tänker särskilt på bokhyllorna, de blir markörer eller uttryck för spridningen mellan familjer.¹¹ Familjerna tillhör olika skikt inom medelklassen eller är arbetare inom offentliga serviceyrken¹² och finns spridda på axeln kultur – ekonomi. Antingen avgör deras kulturella eller deras ekonomiska kapital att de tillhör medelklassen. Exempel är Paulo och Cecilia

⁸ SCB, SEI 1982.

⁹ Bourdieu & Passeron, 1979, s 91.

¹⁰ Bourdieu & Passeron, 1979, s 91

¹¹ Jag önskar att jag hade fotograferat hemmen, men jag tyckte att det var svårt och alltför nyfiket närgånget.

¹² SOU 2000:39

Charlotte Skawonius

hem, det utmärktes inte av nya eller påkostade möbler, utan var mer okonventionellt och i bokhyllorna stod mycket böcker. I andra hem, som hos Nuriye och Murat och Ahmed och Selma och Sunita och Ravinder, fanns mer iögonfallande möbler och i hyllan, som kanske inte ska kallas bokhylla, stod inte böcker utan prydnadsföremål och fotografier. Nuriye och Murats son Ahmed hade gått i samma innerstadsskola som Paulo och Cecilias dotter Isabel. Från Isabels och hennes föräldrars sida var den ett medvetet val, medan Ahmed hamnade där därför att hans mamma var desperat när höstterminen skulle börja och det var den enda skola där det till slut fanns plats.

Efter högstadiet skilde sig också deras vägar. Ahmed hamnade på individuella programmet i en annan förort, utan att hans föräldrar förstod innebörden av det. Isabel valde påhejad av sina föräldrar ett IT-gymnasium, som bygger på att eleven tar mycket eget ansvar för sitt lärande. Lyckas hon med det och klarar gymnasiet bra är chanserna att hon går vidare med utbildning eller arbete rätt stora. Isabel hade i första hand sökt till ett innerstadsgymnasium där hon inte kom in, förmodligen beroende på att hennes svenska hade brister. I det perspektivet var föräldrarnas val av en spanskspråkig grundskola en dålig investering. Under åttio- och nittiotalen var det vanligt i olika nationella grupper att som nyanländ välja klasser med utbildning på det egna språket, det stärkte den nationella identiteten - eller självkänslan. Nu förekommer det knappast. Ju längre man stannar i Sverige desto större tycks behovet bli att smälta in, eller i alla fall att lära sig svenska eftersom mycket pekar på att det här man kommer bo.

Isabels föräldrar Cecilia och Paulo kommer från chilensk medelklass, båda har eftergymnasial utbildning. Paulo har en konstutbildning, men i Sverige har han inte arbetat som konstnär utan har ett hantverksjobb med konstnärliga inslag, något som inte heller är helt ovanligt för en konstnär utbildad i Sverige. Hur många av dem kan försörja sig på sin konst? Bland dem som kan det finns ett helt spektrum från att vara exempelvis illustratör och att däremellan vara representerad på eller ha utställningar och sälja till konstföreningar till att vara erkänd konstnär, som recenseras i tidningarna och i vissa fall ha goda inkomster. Men Paulo hör inte till dem, han vill lämna bildkonsten för skrivandet säger han. Det är svårt att säga om Paulo kunde ha verkat som konstnär i Sverige om han hade gått på konstskola här och hamnat i de "rätta" sammanhangen eller om han hade kunnat göra det i Chile. Han kanske hade varit lärare i bild eller teckning i en skola?

En fråga är om familjen skulle ha valt den grundskola och senare den IT-skola de valde till Isabel om de haft den förtrogenhet med skolsystemet som man kan ha som ”infödd”? Även om Isabels föräldrar har eftergymnasial utbildning innebär det inte att de är förtrogna med den akademiska världen och att de skulle välja eller uppmuntra en mer akademisk inriktning för sina barn.

För att få ut något av den skola Isabel gick i, med mycket distansarbete och lärare uppkopplade på nätet, krävs sträng disciplin och hög motivation, något som är svårt att åstadkomma utan att vara en lugn och studiemotiverad elev med starkt stöd hemifrån. I min undersökning var särskilt föräldrar med invandrarbakgrund skeptiska mot allt för fria former och projektarbeten i skolan eftersom de ansåg att det var svårt för deras barn att tillgodogöra sig den sortens undervisning.¹³ Det behövs kulturellt och socialt kapital för att tillgodogöra sig innehållet i undervisningen och för att urskilja vilka skolor som ger nödvändiga grunder och för att sedan kunna använda sig av kunskapen.

När IT- och mediegymsnasier startade för ett tiotal år sedan var de populära. Nu rapporterar flera sådana gymnasier att efterfrågan har minskat drastiskt, eleverna inser att skolorna inte ger de jobb de hade hoppats på och efterfrågar i stället utbildningar som ger dem möjlighet att läsa vidare vid högskolor.¹⁴ Sådana skolor är en del av den nya otydliga och svårtydbara utbildningsmarknaden. Det kunde vara intressant att undersöka vilken de här skolornas ”marknad” var och var deras elever befinner sig nu. Det troliga är att de flesta inte kan fick jobb där de ville, men att en del skapade nya arbeten och yrkesområden, så som Bourdieu beskriver.

Vad datorer och internet innebär att svåröverskådligt, men förändringen verkar ligga i paritet med boktryckarkonstens införande. Information förmedlas blixtnabbt över hela världen och görs tillgänglig för miljontals människor, nya kommunikationsvägar och -former och därmed jobb skapas. Bloggar, ett fenomen att förundras över, är ett sätt att bli sedd och få erkännande i vida kretsar. Men vem har tid att läsa dem? Det är jämlikt och tillgängligt för alla, men ändå, även det ett område som intas av den traditionella medelklassen. En av dem är Alex Schulman, beroende på sin elakhet höstens mest omtalade och därmed framgångsrika bloggare. Han har dispositioner för sitt värv, med en pappa som var radio- och teveproducent, mamma journalist och morfar Sven Stolpe

¹³ Skawonius, 2005, s. 325

¹⁴ DN 21.4.2007

Charlotte Skawonius

känd författare med giftig penna. I Svenska Dagbladet intervjuas hans fru Katrin som är en av de mest lästa bloggarna sedan Alex lämnat nätet.¹⁵ Hon berättar om sin uppväxt som polsk invandrad i Rinkeby och Solna och hur hon lyckades anpassa sig sedan familjen flyttat till Östermalm: ”Det var bara att ta mamma i nackskinnet, gå ner på Filip-pa K och Mulberry och köpa upp sig på de svindyra kläderna. Jag fortsatte på Östra Real” Det gick dåligt för henne under hela skoltiden, men hon rodde upp sina dåliga betyg och fick i genomsnitt fyror i avgångsbetyg, sedan hennes föräldrar utlovat en bil i belöning. Hon skaffade sig en civilekonomexamen i Australien. Även om hennes pappa började med att sälja pizzor och piroger till matvarubutiker kommer också hon, så vitt jag förstår, från en familj med anor. Vad vill jag säga med det här? Jo, att även på webben som tycks så jämlik hjälper det med socialt, ekonomiskt och kulturellt kapital. Det kapitalet kan dessutom ge maximal utdelning. Det är ett nytt område där över- och medelklasserna kan hävda sig och skapa nya yrken och inflytande och därmed försvara sitt kapital utan att behöva en specifik kompetens. I tidningen Metro ges varje dag tips om vad man kan hitta på webben, sajter, filmer, musik, bloggar. Se där har ännu ett nytt arbete skapats, enbart för att hjälpa människor att hitta på webben.

Elevernas egen drivkraft, kamrater och umgänge

Som svar på frågan om familjerna hittills har kunnat reproducera eller förmera sitt kapital såg jag inte något oförväntat. Jag tror att om barnens karriärer kommer att avvika från föräldrarnas kommer det i stor utsträckning bero på barnen själva och deras egen drivkraft. Det beror också på hur mycket de snappar upp om skolor och utbildningar från sina kamrater och kanske från lärare. Men den möjligheten verkar vara ett osäkert kort. Nadja, som kommer från Jugoslavien, var alert och studieintresserad men hade uppenbarligen fått liten vägledning från sina lärare om studievägar och fritidssysselsättningar, medan påverkan från kompisar var stor. Umgås hon med och låter sig påverkas av studieintresserade kamrater som har förutsättningar att hitta i utbildningsdjungeln kanske hon fortsätter att studera.

Anita som hade mycket goda studieresultat hade svårigheter att få igenom de val och preferenser som hon önskade därför att hon och hennes familj inte hade den där mycket speciella kompetensen som behövs för att navigera mellan skolor och utbildningar och

¹⁵ Svenska Dagbladet, 30.12.2007, kulturdelen.

Charlotte Skawonius

att också hamna rätt. En sak är ju att veta vad som kan vara en bra skola för de syften och mål man har, en annan sak är att hitta den och lyckas komma dit.

Eleverna kan vara driftiga på olika sätt och även driftighet är en fråga om dispositioner. Agneta och Sten har ett förhållandevis stort kulturellt kapital i det sammanhang som min undersökning utgjorde, samtidigt är de egna företagare, vilket ger dem en speciell ”driftig” habitus. Deras barn väljer delvis okonventionella vägar och jag föreställer mig att de kommer att klara sig bra. Agneta och Sten har ett större kulturellt kapital än Helena och Bengt som inte bor långt ifrån dem, men just den egna företagarens driftighet har de gemensam med dem. Helena har kval för att hon inte har valt skola till sina barn – som deras seglarvänner. Sådana kval har inte Agneta, hon är inte lika osäker i sin position, hon har varit mycket aktiv runt sina barns skolgång och säger att erfarenheten har lärt henne att aktiviteten egentligen inte har spelat så stor roll. Och just vilka skolvalen blev kanske inte var så betydelsefullt som hon hade trott.

För familjerna i undersökningen är det betydelsefullt vilka människor eller vilket eller vilka fält som det är viktigt att relatera till. Det kan vara den egna etniska och/eller sociala gruppen och de som dominerar där eller motsvarande svenska grupp, eller människor i samma geografiska område. Det kan vara släkt, vänner eller arbetskamrater beroende på vart ens strävans riktning.

En utbildningsbana kan ändra riktning beroende på olika omständigheter. För Kicki, som jag träffade efter undersökningen, blev relationerna till klasskamrater och hennes olika skolmiljöer avgörande, fast på ett litet omvänt sätt. När hon gick i skola i ett medelklassområde uppmärksammades hon inte av lärarna och presterade inte särskilt bra, men när hon kom till Nybyskolan och stack ut positivt i förhållande till sina nya klasskamrater uppmärksammades hon av sina lärare – och märkte säkert själv att hon hade något att komma med i förhållande till sina nya klasskamrater.¹⁶ Hon hade en habitus som matchade lärarnas, vilka hade blivit ”förvisade” dit från innerstadsskolor. Värdet på Kickis kunskaper och habitus höjdes avsevärt i det nya sammanhanget.

För att veta hur valen har fallit ut på längre sikt, var barnen hamnar efter skolan och vilka strategierna var för att komma dit, skulle min studie behöva följas upp om några år. Ännu kan mycket hända, särskilt med de yngre barnen. Det är svårt att veta hur

¹⁶ Börjesson m fl 2006, s 141-46

Charlotte Skawonius

mycket deras egna och familjens ambitioner kommer att driva dem och hur mycket de till exempel kommer att påverkas av kamrater och av högkonjunkturen.

Litteratur

Bourdieu, P. & Passeron, J-C. 1979. *The Inheritors. French students and their relation to culture*. The university of Chicago Press.

Bourdieu, P. 1996. *The rules of art*. Polity Press

Broady, D. 1998. *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*. Skeptronhäften nr 15.

Börjesson mfl. 2006. *Fältanteckningar*. Skeptronserien

Skawonius, C. 2005. *Välja eller hamna*. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.

Svenska dagbladet 11.9.2006. *Fritt val av skola ökade segregering*.

http://www.scb.se/gemensamma_filer/_Dokument/SEI-MIS.pdf